

Xulosa oʻrnida shuni taʼkidlash lozim, oʻzbek va qozoq xalqlari qadimdan bir - birlariga uzviy bogʻliq xolda shakllandi. Chunki, ular turkiy tilda soʻzlashuvchi xalqlar hisoblangan. Bu ikki qardosh xalqlar mustamlakachilik davrida ne - ne mashaqatlarni, qeyinchiliklarni, ogʻir kunlarni boshdan kechirdi. SHunday xatarli damlarda ular bir - birlariga yelkadosh boʻlib, bu sinovlardan omon - eson oʻtib olishdi. Mustaqillikka erishilgandan soʻng, Birinchi Prezidentimiz Islom A. Karimov va Qozogʻiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Nursulton Nazarbaev boshlab bergan oʻzaro siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy - maʼrifiy, gumanitar va strategik aloqalarning yangi davri boshlandi. Bu esa oʻzbek va qozoq xalqlarining yanada ahilligi, inoqligi va mehr oqibatining ortishiga olib keldi. Qozogʻistonning Birinchi Prezidenti Nursulton Nazarbaev shunday degan: "Qozoqni oʻzbekdan, oʻzbekni qozoqdan ajratib boʻlmaydi". Shuningdek, "Qozogʻiston

oʻzbeklarning ham tarixiy Vatanidir". Bu soʻzlar ikki qardosh xalqning bir - birlariga boʻlgan mehr - oqibatni yanada ortishiga zamin yaratadi. Oʻzbeklarda ham shunday bir naql bor : "Doʻsting qozoq boʻlsa, yoʻlda adashmaysan". Bu oʻz - oʻzidan oʻzbek va qozoqlarning qadimdan bir - birlariga boʻlgan ishonchini koʻrsatadi. 2017 - yilda ikki davlat madaniy tarixida muhim yil boʻldi. Madaniyat, teatr, musiqa va boshqa koʻplab sanʼat sohlari yangi davr boshlandi. Prezidentimiz Shavkat M. Mirziyoyev tomonidan amalga oshirilayotgan sayi - harakatlar Oʻzbekistonda yashab kelayotgan nafaqat qozoq xalqi, balki 130 dan ortiq millat va elatlarni bir - birlariga boʻlgan munosabatlarini izchillik bilan oʻrganib, urf - odatlari, qadriyatlarini, tili, dini va boshqa xususiyatlarini hisobga olib, maʼnaviy, madaniy - maʼrifiy tadbirlarni tashkil etishga keng imkoniyatlar yaratib bermoqda. Bu esa butunjahon eʼtiborini Markaziy Osiyoga qaratib va koʻplab eʼtiroflarga sazovor boʻlmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Oltiboyev A Oʻzbekiston va Qozogʻiston Respublikalarining iqtisodiy va madaniy - gumanitar sohalaridagi hamkorligi (1991 - 2020 - yillar misolida). 94 - bet. Toshkent - 2022.
2. Договорно - правовая база / [http:// www. -uzeposolstvo. kz/ru/page/dogovorno - правовая - база - 9581](http://www.uzeposolstvo.kz/ru/page/dogovorno-pravovaya-baza).
3. Oltiboyev A Oʻzbekiston va Qozogʻiston Respublikalarining iqtisodiy va madaniy - gumanitar sohalaridagi hamkorligi (1991 - 2020 - yillar misolida). 20 - bet. Toshkent - 2022.
4. Oʻzbek - qozoq adabiy aloqalari. – T.: Mashhur - press. 2018 - B.3-15
5. "Xalq soʻzi" 1995 - yil 23 - may.
6. Oʻz .MA, 7 - F - M, 1 - roʻyxat 724 - ish, 92 - varaq.
7. [https://interkomitet.uz/mita - a - ida/ milliy - madaniy - markazlar/](https://interkomitet.uz/mita-a-ida/milliy-madaniy-markazlar/).
8. <https://uza.uz/oz/politics/zbekistonda-ozo-iston-yili-ardoshlik-rishtalari-mustakamlan> - 12 - 2019.

КОММУНИСТИК МАФКУРАНИНГ АТЕИСТИК ТАРҒИБОТ ТИЗИМИНИНГ ХАРАКТЕРИ ВА УНИНГ МИЛЛИЙ ЎЛКАЛАРДАГИ ХУСУСИЯТИ

Жумаев Бекзод,

Термиз давлат университети эркин тадқиқотчиси

UDK: 94(575.1)

<https://orcid.org/0009-0065-4278-616X>

Аннотация: Ушбу мақолада коммунистик мафкуранинг ва совет ҳукуматининг динга қарши олиб борган

кураши ва унинг оқибатлари ҳамда бу борада юритган сиёсати юзасидан бирламчи манбалар асосида маълумотлар

берилган.

Таянч сўзлар: атеизм, тарғибот, мафкура, коммунистик, тузум, ислом, дин, клуб, маданият.

Аннотация: В данной статье на основе первоисточников представлены сведения о борьбе коммунистической идеологии и советской власти с религией и ее последствиями, а также ее политике в этом отношении.

Ключевые слова: атеизм, пропаганда, идеология, коммунист, режим, ислам, религия, клуб, культура.

Abstract: This article provides information based on primary sources on the struggle of the communist ideology and the Soviet government against religion and its consequences, as well as its policy in this regard.

Key words: atheism, propaganda, ideology, communist, regime, Islam, religion, club, culture.

Совет ҳокимияти Ўзбекистондаги диний муассасалар ва ташкилотлар фаолиятини қоралаб, уларга қарши ҳужум бошлади. Жумладан, Ўзбекистонда чоп этилган “Коммунист”, “Муштум”, “Янги қишлоқ”, “Маориф ва ўқитувчи” каби бир қатор журналларда динга қарши тарғиботни кучайтиришга қаратилган мақолалар чоп этилди. Қурбон ва Рўза ҳайити байрамларини таъқиқлаш, ана шу кунларда тарғибот ва ташвиқотни кучайтириш, “Қизил чойхона”, “Қизил бурчак”, ишчи-деҳқон клубларида худосизликни тарғиб қилувчи марказлар тузиш кампаниялари уюштирилиб, улар моддий жиҳатдан қўллаб-қувватланди[1].

Маданий соҳаларни мафкура измига солиш дин масалаларини ҳам четда қолдирмади. Марксизмга асосланган совет мафкурачилари исломнинг юксак илмий-маданий қимматини инкор этиш учун унга нисбатан “социалистик турмуш тарзига мос келмайдиган” [2] эски, қолоқ, реакцион қарашлар деган устқурмани танлаб олдилар. Марказнинг бу устқурмаси Ўрта Осиё тарихи билан шуғулланган машҳур шарқшунос олим

В.В.Бартольднинг исломни жаҳон тарихининг бир кўриниши бўлган мусулмон маданияти сифатидаги таърифи эътиборга олинмади.

Ўша пайтларда илғор руҳонийларнинг берган маслаҳатлари, уларнинг тинчлик-тотувлик билан таълим ислохотларини амалга ошириш тўғрисидаги таклифлари рад этилди. Чунки расмий ҳукумат улардан хавфсираб, бу, янги шароитга мослашиб олиш учун уринаётган руҳонийларнинг айёр сиёсатидир, деб баҳолади [3].

Партия ва давлат арбоблари орасида ислом дини Ўрта Осиёдаги маҳаллий миллатларнинг мустамлакачилик зулмига ва руслаштиришга қарши раҳнамоси деган фикр мавжуд эди.

Шунинг учун ҳам динга ва руҳонийларга қарши 30-йилларда очикдан-очик кураш олиб борилди. Бунинг учун махсус “Курашчан худосизлар” ташкилоти тузилиб, унинг бўлимлари барча корхона ва муассасаларда ташкил этилди.

“Курашчан худосизлар” иттифоқи умумий шубҳаланиш вазиятини кучайтиришда катта роль ўйнади. Унинг фаолиятида ёш қизларни турмушга бериш, қалин олиш, аёлларни хўрлаш ҳолларига қаршилиқ кўрсатиш каби ишларда ижобий натижаларга эришилган бўлсада, бироқ руҳонийлар ва динга эътиқод қилувчиларга нисбатан шафқатсиз кураш олиб боришда салбий роль ўйнади. Бу ташкилот берган маълумотлар асосида республика ҳукумати томонидан 1931 йилнинг ўзида Фарғона, Бекобод ва Тошкентда бир қатор черковлар, масжидлар ва диний мактаблар ёпиб қўйилди.

Тошкентнинг Октябрь тумани аҳолиси комсомол клубларига айлантирилган масжидларни халққа қайтаришни талаб қилиб чиқди. Лекин бу чиқишлар тузумга қарши уюштирилган тарғибот деб баҳоланган.

“Курашчан худосизлар” иттифоқи ҳисоботида кўра, 1931 йилда беш йиллик режа бажарилган бўлиб, унинг сафига Ўзбекистонда 90000 киши аъзо бўлган,

улардан 60000 нафари ёшлар эди [4]. Лекин шунга қарамасдан, Ўзбекистон халқлари диний эътиқоддан, диний қадриятлардан мутлақо воз кечмади. Большевикларнинг динга қарши зўравонлиги ва таъкиблари остида бўлсада, бу эътиқодни имкон даражасида сақлаб қолишга ҳаракат қилди.

Бироқ большевистик сиёсий доиралар ўзгача динни, ўзгача эътиқодни халқ онгига сингдиришга ҳаракат қилди. Бу дин партиянинг дини, яъни марксизм ғояси эди. Бу ғояни оммалаштириш учун барча имкониятлар ва воситалар ишга солинди. Жамиятга асосий мафкура сифатида марксизмнинг киритилиши натижасида бошқа дунёқарашлар батамом инкор этилди.

“Курашчан худосизлар” уюшмасининг биргина Ўзбекистонда 3300 та маҳаллий ташкилотлари мавжуд бўлиб, уларда 112 минг фаоллар иш олиб борган. Иттифок бўйича 1940 йилда “Курашчан худосизлар” уюшмасининг 3 млн. аъзоси бўлиб, уларнинг 60 фоизини ишчи ва деҳқонлар, 25 фоизини аёллар ташкил қилди[5].

Республиканинг кўпгина туманларида динга қарши маъруза, мулоқот, савол-жавоб кечалари, даҳрийликни тарғиб қилувчи “Энг яхши шеър”, “Динга қарши очерк”, “Динга қарши карикатура” каби танловлар уюштирилиб, радио эшиттиришлар, театр томошалари сингари турли туман шаклдаги иш усул ва воситаларидан кенг фойдаланилди.

Ушбу йилларда диний муассасалардан тортиб олинган масжид ва мадрасаларнинг бинолари колхоз омбори, отхона, виноарок, пиво ишлаб чиқарувчи корхона кабиларга айлантирилди, муқаддас қадамжоларга зиёрат қилиш таъқиқланиб, улар қаровсиз қолдирилди. Минглаб уламоларни тарбиялаб, уларни вояга етказган Тошкентдаги Барокхон мадрасаси Ўзбекистон ССР Атеистлар музейи ихтиёрига берилиб, музейни шакллантириш ва бинони таъмирлаш учун давлат бюджетидан 17 минг сўм маблағ ажратилди.

Бу даврда динга қарши қаратилган адабиётлар нашр этишга алоҳида эътибор қаратилиб, 1939-1940 йиллар давомида 30 хил номдаги 470 минг нусхада адабиётлар чоп этирилди[6].

1940 йилда биргина Фарғона вилоятида 79.166 сўмлик динга қарши кураш мазмунидаги адабиётлар, қўлланмалар харид қилинган. Ушбу адабиётлардаги фикрлардан халқ орасида тарғиб қилиш учун 272 та агитатор, 210 нафар лектор фаолият юритган.

Диний ишлар вакили, вилоят вакиллари рухсатсиз очилган масжидларга қарши доимо кураш олиб борган, уларни ёпишга, йўқ қилишга ҳаракат қилган. Улар норасмий масжидларни ноқонуний очилган деб, имомига солиқ солиб, имомликдан воз кечишга мажбур қиларди. Ноқонуний имомларга маъмурий, жиноий жазо кўриш мумкин эмас эди. Маълум вақт ўтиб тақводорлар ўз орасидан имом тайинлаб, яна махфий равишда масжидни очиб оларди. Масжидда намоз ўқиш мусулмонларнинг қалбида бўлганлиги учун яширин масжидлар очилаверган. Диндорларнинг бу ҳаракатига қарши кураш норасмий масжидларни ёпиш масаласи Диний ишлар бўйича кенгашнинг Ўзбекистондаги вакиллари учун энг мураккаб ишларидан бири бўлган.

Совет органлари диний маросимларни – никоҳ, жаноза, маърака ва бошқаларни диний арбоблар бажариши каби урф-одатларни тазйиқ ўтказиб ҳам йўқ қилиш имкониятини топа олмай, масжидлари йўқ йирик қишлоқ ва районларга рўйхатдан ўтказилган диний арбобларни тайинлашга мажбур бўлган. Расмий масжидлар йўқ аҳоли яшайдиган жойларда қўшимча 104 нафар мусулмон диний арбоблари рўйхатга олинган ва бунинг натижасида республика бўйича мингга яқин норасмий диний арбобларнинг фаолияти тўхтатилган.

СССР ХКС ҳузуридаги Диний ишлар бўйича кенгаши 1945 йил 29 январда Ўзбекистон ХКС ҳузуридаги ишлар бўйича кенгаши вакилликка йўлланган хатида ЎзССР ХКС 7 та мазорни Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний

бошқармаси фармойиши[7] билан қолдирилганлиги хабар қилинади. 1950-йилларнинг иккинчи ярмида ва 60-йилларда дин ва динга муносабат билан боғлиқ бир қатор қарорлар қабул қилинди. КПСС Марказий Комитети 1960 йил 13 январда “Диний маросимлар ҳақидаги совет қонунларининг диндорлар томонидан бузилишини тугатиш тартиблари тўғрисида” қарор қабул қилган. Бу қарорни амалга оширишга қаратилган қарорида[8] диндорларга хизмат қиладиган аппаратни ортиқча кўпайтириб юборган, ибодатхоналарни кенгайтирган ва асоссиз таъмирлаган, деб танқид қилинади.

Муқаддас жойларга, уларни зиёрат қилишга қарши кураш КПСС МКнинг 1958 йил 28 ноябрдаги “Муқаддас жойларни зиёрат қилишни тугатиш бўйича чоралар тўғрисида”ги қароридан кейин айниқса кучайди. Бу қарорга асосан, барча муқаддас жойлар ёпилиши керак эди. Ўзбекистон диний ишлар бўйича кенгаш вакилининг маълумотига кўра, республикада 1959 йил 30 майгача ҳисобга олинган. “Муқаддас жойлар” 176 та эди. Шулардан 138 та муқаддас жой ёпилган эди. Ўзбекистон диний ишлар бўйича вакилининг 1962 йил 4 февралдаги маълумотига мувофиқ, 1960 йил 1 январда республикада фаолият кўрсатган муқаддас жойлар 295 та бўлган. 1960-1961 йилларда кўрилган чоралар туфайли 245 та муқаддас жойлар ёпилган. 1962 йил 1 январда республикада фақат 49 та муқаддас жойлар фаолият кўрсатган.

1970 йили Ғарб мамлакатлари жаҳонга советларнинг динсиз эканини, диндорларнинг барча диний эътиқодлари чегараланганлигини айтаётганини инобатга олиб, совет ҳукумати “виждон эркинлиги таъминланганини” кўрсатиш мақсадида тезлик билан Уфа, Боку, Бўйнакск ва, хусусан, Тошкентдаги диний идораларнинг фаолиятини кенгайтиришга ва улар воситасида Тошкент шаҳрида ҳам Ислом олий маҳадини[9] очишга, 1969 йили диния назорати қошида халқаро алоқалар бўлими ва тўрт тилда журнал[10] чоп этишга, Қуръони каримни ва “Ал-

Жомеъ ас-саҳиҳ” ва “Ал-Адаб ал-муфрад” [11] асарларини араб тилида нашр қилишга, Иттифоқ бўйича йигирма беш нафар мусулмонларни ҳажга юборишга ва халқаро анжуманлар ўтказишга рухсат этилди.

Шунингдек, Ўзбекистондаги рўйхатга олинган масжидлар сони 1978 йилда 70 та, 1979 йилда 71 та, 1980 йилда 74 та, 1981 йилда 78 та, 1982 йилда 80 та, 1983 йилда 80 та, 1984 йилда 82 тага кўпайтирилган. Шу давр ичида рўйхатга олинмаган ва фаолият кўрсатаётган масжидлар сони 90 тадан 46 тага камайган. 1978-1984 йиллар мобайнида рўйхатга олинган диний маросимларни бажаришга рухсат берилган диний арбоблар микдори 221 нафардан 299 нафарга кўпайган. Рўйхатга олинмаган норасмий фаолият кўрсатаётган диний арбоблар сони ўша даврда 1300 нафардан 518 нафарга камайган. 1978-1984 йилларда расмий масжидлар микдори 12 тага кўпайган бўлса, норасмий масжидлар сони 44 тага камайган. Расмий диний арбоблар сони 78 нафарга ортган бўлса, норасмий диний арбоблар 782 нафарга камайган.

Хулоса тарқисида шуни қайд этиш керакки, Совет давлатининг ислом дини ва Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлар идораси таркибига кирувчи муассасалар иш фаолиятига муносабати сиёсий вазият тақозоси билан доимий тарзда ўзгариб турган. 1944 йилдан совет давлатининг дин соҳасидаги сиёсати мусулмонларга берилган “виждон эркинлиги” нинг кўриниши сифатида намоён бўлди. [12] Аслида эса уларга нисбатан танқидий муносабатда бўлинган. Жумладан, Совет тузумининг тазйиқ ва кескинликлари Диний бошқараманинг ички ва ташқи фаолиятига таъсири, диний бошқарма таркибидаги муассасаларнинг мустақил иш олиб боришларига тўсқинлик қилган. Совет ҳукумати уруш йилларида расман диний идора таркибига кирувчи муассасалар очишга рухсат берган, лекин амалда уларнинг фаолиятини имкон қадар чеклаган. Муассасалар диндорларнинг аризасига асосан республика ҳукуматининг қарори, совет ташкилотлари

ва Диний назорат хулосалари асосида диний ишлар бўйича кенгаш тавсияси билан СССР Министрлар Совети қарори билан очилган. Архив манбаларига кўра, 1960 йиллардан кейин совет ҳукуматининг чекловлари диний муассасанинг молиявий иқтисодиётига катта зарар келтирган. Шунинг учун кўпгина исломий муассасалар

мустақиллик йилларига қаровсиз қолиб кетган. Айтиш мумкинки, совет давлати диний муассасаларга нисбатан турлича сиёсат олиб борган бўлсада, Диний бошқарма томонидан олиб борилган тадбирлар ўз замонасига хос ислом маданиятининг сақланиб қолишига улкан сабаб бўлган.

Фойдаланилган манбалар ва адабиётлар рўйхати:

1. Атеистик суҳбатлар.Мақолалар тўплами.-Т., 1990.-Б.14.
2. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб...-Б.393
3. Икрамов А. О духовенстве и школе. Избранные труды в 3-х томах.Т.1.-Ташкент: Узбекистан, 1972. - С.280
4. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб...-Б.394
5. Икрамов А. О духовенстве и школе. Избранные труды в 3-х томах.Т.1.-Ташкент: Узбекистан, 1972.-С.280
6. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб...-Б.394
7. Юлдуз Бобокуловна Турсунова, Ўтмишга назар 3 жилд, 10 сон. Т.,2020.
8. Ғафуров У. Тошкент ислом институти: Барокхондан Имом Бухорийгача // Тошкент Ислам университети илмий-таҳлилий ахборотномаси. 2002, 1- сон. – Б. 8-13.
9. Салмонов А. “Ўзбекистонда совет ҳокимиятининг диний сиёсати: уйдирма ва тарих ҳақиқати” – Тошкент: Тафаккур, 2015.
10. “Ҳидоят” ойлик диний- ижтимоий, илмий- адабий нашр 2003 й. 9 сон.
11. Пўлатов Ғ.Этиқодлар кураши. – Т., 1964.
12. Саидбаев Т. Ислам и общества. –М., Наука, 1978. -С. 166.

ҚИШЛОҚ АҲОЛИСИНING ИЖТИМОЙИЙ ТУРМУШ ДАРАЖАСИ

Олламуродов Нурали,

Денов тадбиркорлик ва педагогика институти ўқитувчиси

UDK: 94(575.1)

<https://orcid.org/0009-0045-5511-8177>

Аннотация: Мақолада иккинчи жаҳон урушидан кейинги йилларда Сурхондарё вилоятидаги қишлоқларда аҳолининг ижтимоий таъминоти, маиший турмуш тарзи юзасидан таҳлилий маълумотлар берилган.

Таянч сўзлар: қишлоқ, турмуш, аҳоли, таъминот, иш ҳақи, пахта яккахокимлиги, сарф харажат, даромад, боқимандалик, пул, товар, тақчиллик.

Аннотация: В статье представлены аналитические сведения о социальном обеспечении и бытовом образе жизни населения сел Сурхандарьинской области в годы после Второй мировой войны.

Ключевые слова: сельское хозяйство, жизнь, население, предложение, заработная плата, хлопковая монополия, расходы, доходы, благосостояние, деньги, товар, дефицит.

Abstract: The article provides analytical information on the social support and household lifestyle of the population in the villages of the Surkhandarya region in the years after the Second World War.

Key words: agriculture, life, population, supply, wages, cotton monopoly, expenditure, income, welfare, money, commodity, deficit.

Уруш йилларида ва урушдан кейинги